

Rozšířené obzory nebo klapky na očích?

Proč a jak se tím zabývat?

Myslím, že je velmi dobře, že se znovu otevřely koncepční otázky ohledně zaměření a budoucího směřování Institutu mezinárodních studií. Je zdravé a užitečné se čas od času vrátit na začátek a znovu si odůvodnit i občerstvit hlavní zásady a cíle fungování každé organizace, jinak hrozí zabřednutí do ustáleného pohodlného setrvačnicku, který nebude reflektovat nutné změny a časem se stane více a více irelevantní.

Na druhou stranu je potřeba vést danou debatu věcně, konstruktivně, bez postranních úmyslů a s otevřeností, kterou si naštěstí můžeme na akademické půdě ještě dovolit. Jinak hrozí, že se budeme točit v kruzích, debata vyvolá pouze neproduktivní spory, které nikam nepovedou a navíc budou všechny stát hodně času a energie, které se nám zpravidla nedostává. V tomto duchu tedy nabízím několik témat, které mne v souvislosti s úvahami o budoucí koncepci IMS napadly.

1. Koncepce, témata, otázky, relevance

Teritoriální studia jsou postavena na předpokladu, že chápání a vysvětlení klíčových sociálních jevů i jejich kauzálních souvislostí jsou zásadním způsobem ovlivněny regionálním kulturním, společenským, politickým, ekonomickým i historickým kontextem. Není-li tento kontext adekvátním způsobem zahrnut do analýzy, nemohou její výsledky odpovídajícím způsobem rozšiřovat naše poznání okolní reality.

Je třeba si přiznat, že typ otázek, na který teritoriální studia hledají odpovědi, je do jisté míry závislý na širších celospolečenských i akademických debatách, které se často týkají i aktuálních politických problémů. V období studené války se jednotlivé státy i regiony intenzivně studovaly zejména proto, aby mohly být tyto znalosti využity ve velmocenském střetu o vliv v dané oblasti. I dnes je tato myšlenka stále relevantní, a část našich absolventů využívá svých nabytých znalostí o okolních státech k prosazování cílů zahraniční politiky České republiky, například v diplomatických službách.

Vzhledem ke geopolitickým posunům je však hledat i další důvody pro studium okolních regionů či důležitých států. Jedním z nich může být například komparativní analýza veřejných

politik s cílem obohatit debatu na téma, které v rámci české společnosti či politiky stejně probíhá. Okolní země jsou ohromně cennými laboratořemi, ze kterých můžeme čerpat jak pozitivní, tak i negativní inspiraci. V obou případech je ale nezbytná právě detailní znalost kontextu, bez kterého nelze dané poznatky správně interpretovat. Z pragmatického hlediska je třeba neopomíjet témata, která mají vazbu na širší problematiku sociální či politické otázky, neboť v nemilosrdném souboji o peníze z grantů je přinejmenším v sociálních vědách prokazatelnost alespoň základní relevance tématu nezbytná.

Můžeme si tedy klást otázky typu: Jaká jsou hlavní úskalí při začleňování přistěhovalců do společnosti a jak těmto úskalím čelit? Co je základem úspěchu některých geografických regionů v rámci jednoho státu a proč jiné regiony v témže státě dlouhodobě stagnují? K jakým důsledkům vede vzdělávací politika zdůrazňující tržní principy? S jakými problémy se potýkají systémy veřejného zdravotního pojištění?

Odpovědi, které teritoriální studia nabízejí, jsou díky ohledům na regionální specifika zpravidla omezené ve své platnosti. Z tohoto pohledu se však otevírá široký prostor pro spolupráci mezi katedrami, kdy je daný problém zpracován ve více teritoriálních kontextech, a lze pak učinit i obecnější závěry, které pak vytváří možnost kvalitní syntézy neopomíjející místní specifika.

Přístup teritoriálních studií je náročný v tom ohledu, že je třeba pro každý zkoumaný problém pečlivě zhodnotit, které kontextuální faktory jsou pro něj určující a které ne, a zvolit k tomu odpovídající metodologii. Tím vstupuje do procesu určitý prvek subjektivity, který je i přes veškerou úpornou snahu nakonec nevyhnutelný. Jsem přesvědčen, že v rámci oboru je potřeba se smířit s určitou metodologickou pluralitou a konečnou i flexibilitou – představa, že existuje pouze jediná správná metoda, kterou je třeba direktivně prosazovat, je nebezpečná i s ohledem na zachování elementární svobody akademického bádání. To však v žádném případě neznamená rezignaci na kvalitu. Ta pak záleží především na využívání relevantních ověřených zdrojů, na vnitřní koherenci použitých argumentů, jasnosti používaných pojmů, přehledné struktuře a postupu práce a v neposlední řadě na přijatelnosti vyřčených i mlčky předpokládaných premis. Pokud jsou tyto základní požadavky dodrženy, může určitá metodologická pluralita oboru jako celku naopak prospět.

Z hlediska vědeckého zaměření mi přijde, že nejlepší práce, které na institutu vznikají, kombinují právě hlubokou znalost regionálního kontextu s metodologií, která odpovídá zvolenému tématu.

2. Výuka – obsah - k čemu to studentům je

Lze očekávat, že studenti budou čím dál informovanější a vybíravější při volbě studijního oboru, zejména v otázce budoucího uplatnění. Dlouhodobou prioritou institutu by mělo být lákat a přijímat co nejkvalitnější a nejnadanější uchazeče, což samo o sobě zvyšuje jak prestiž, tak často i kvalitu výuky. Proto je třeba uchazečům včas přehledně a jasně říci, co jim mohou teritoriální studia nabídnout a proč raději nestudovat práva, ekonomii nebo historii.

Předně, studenti mezinárodních teritoriálních studií by měli získat schopnost do hloubky rozumět mezinárodnímu dění a na základě toho analyzovat události a jejich vzájemné souvislosti. Co znamená zvolení republikánského prezidenta pro rozvojovou pomoc v Africe? Proč Rusko podporuje projekt plynovodu přes Baltské moře rovnou do Německa? Jak vysvětlit, že neefektivní Evropa se silným eurem má vůči Severní Americe pozitivní obchodní bilanci? Studenti by měli v rámci studia získat co nejširší rozhled a zároveň vhled do důležitých souvislostí mezi historií, ekonomikou, politikou či geografii. Takový základ jim pak poskytne velkou výhodu v jejich samostatných projektech a výzkumu. Vazba na právě probíhající výzkum jednotlivých vyučujících by v tomto ohledu měla být jedině přínosem.

Kromě toho by studenti mezinárodních teritoriálních studií měli získat schopnosti, které jim ulehčí přijetí do zaměstnání ať už v soukromém sektoru (médiu, poradenství, obchodní zastoupení, práce v zahraničí), veřejném sektoru (ministerstva, diplomatická akademie, jakékoliv oddělení státní správy se zahraničním prvkem) nebo sektoru neziskovém (rozvojová pomoc, práce s uprchlíky, prosazování lidských práv, globální ekologické iniciativy), případně další studium. Napsání samostatné analytické práce a schopnost ji výstižně a atraktivně prezentovat patří k těmto schopnostem. Pro budoucí uplatnění je důležité umět základním způsobem statisticky vyhodnocovat data, na úrovni středně pokročilého uživatele programu Excel. Detailnější znalosti základů ekonomiky by absolventům také pomohly. Perfektní jazykové vybavení včetně odbornějších termínů by mělo být samozřejmostí. Při přijímacích pohovorech na řadu pozic je široký rozhled a schopnost kritického myšlení oceňována mnohem více než znalost konkrétních faktů, což je dalším důvodem pro kladení důrazu na tyto faktory ve výuce.

Je poněkud paradoxní, že ačkoliv jsou studenti teritoriálních studií nuceni zapisovat si velké množství předmětů (při počtu 180 kreditů na tři roky v bakalářském studijním programu to dělá průměrně 7,5 čtyřkreditových předmětů na semestr), mnozí z nich studují ještě další

obory na FSV či UK. Tento fakt naznačuje, že studenti nemají pocit, že na IMS získávají všechny schopnosti nutné pro budoucí uplatnění. Jedním z možných vysvětlení je i to, že se klade malý důraz na kvalitu a některé zkoušky se dostávají relativně „zadarmo“ – v USA mají studenti většinou pouze čtyři předměty za semestr, což je ale díky vyšší intenzitě výuky (často dvojnásobná časová dotace) a domácí přípravy naprosto vytíží. Současný stav velkého počtu kurzů na IMS je pro kvalitu výuky spíše negativní, protože studenti nemohou věnovat jednotlivým kurzům tolik času, a snaží se pak dané povinnosti splnit s co nejmenším úsilím. Menší počet kurzů by také přinesl více času na samostatný výzkum a psaní.

V USA je běžné, že univerzita silně podporuje své studenty v získávání stáží, které souvisí se studovaným oborem, což opět zvyšuje jak jejich kvalifikaci, tak často i další zájem o obor. Lze předpokládat, že se nabídka různých stáží zvýší i v Čechách, neboť pro instituce je to příležitost k hledání vhodných kandidátů. Je veřejným tajemstvím, že velká část studentů v Praze si ke studiu přivydělává, a stáže jsou do budoucna příležitostí, aby tak činili v oblasti blízké svému oboru. Škola by zde měla hrát úlohu aktivního vyhledavače a zprostředkovatele vhodných stáží, i když z krátkodobého hlediska je to administrativně náročné. Přesto, pokud by takový systém alespoň trochu fungoval, mohl by opět přitáhnout dobré studenty.

3. Výuka – metody

System, kdy studenti pasivně naslouchají přednášce, jejíž obsah je z větší části obsažen v knize přednášejícího, a jsou ho pak na ústní zkoušce nuceni pouze opakovat, nevede k získání potřebných schopností a dovedností, které jsou součástí moderního vzdělání. Přednášky by měly mít svoje místo v případech, kdy jsou vyučující schopni podat dané téma zajímavým a přínosným způsobem, kdy látka není snadno replikovatelná v textu a kdy díky ní lze studentům zprostředkovat hlubší a analytičtější chápání souvislostí.

V ostatních případech by měla výuka probíhat formou seminářů, kdy studenti i vyučující předem přečtou stejný text, o kterém pak probíhá strukturovaná diskuse. Vést diskusi tak, aby v ní zazněla všechna důležitá témata, teze i sporné body, aby se v ní většina studentů mohla vyjádřit a měla z ní ucelený pocit, není vůbec jednoduché. To ale neznamená, že bychom se o to neměli snažit. Vymlouvání se na lenost studentů, že to stejně nebudou číst a že stejně bude mluvit jenom jeden nebo dva, je alibismus – je třeba vybrat zajímavé texty, nedávat jich příliš mnoho, a důsledně na seminářích po každém vyžadovat jejich znalost. Pokud čtení textů na každou hodinu zvládají studenti američtí, kde je obecná kultura čtení na mnohem horší úrovni než tady, zvládnou to i studenti čeští.

Větší důraz by měl být kladen na kvalitu odevzdávaných prací než na jejich kvantitu (patnáct špatných a ještě často nedostatečně okomentovaných prací za rok je studentovi k ničemu a spíše ho demotivuje). Ještě pořád se studenti učí nazpaměť velké množství dat, která nikdy dál nepoužijí, a proto je ihned po zkoušce zapomenou. Určit správnou míru faktografických znalostí není snadné, protože se při přílišné benevolenci může stát, že student nikdy nezíská ani základní představu o klíčových časových i věcných souvislostech (Jezdil Napoleon autem? Na čí straně bylo Rusko za 1. světové války?) Přesto si myslím, že faktografie je v současnosti v rámci studijního programu spíše příliš mnoho a že by se čas dal využít produktivněji, například právě větším důrazem na kvalitu odevzdávaných prací či na důslednější vyžadování čtení textů. Znalosti typu „Ioan Cuza? To mi něco říká, nebyl to nějaký Rumun?“ jsou v dnešní době zbytečné, možná pouze pokud se člověk v televizi chce stát milionářem.

Z tohoto pohledu bych ještě zdůraznil klíčovou proměnu v chápání univerzitního vzdělávání, která probíhá v důsledku informační revoluce, a na kterou bychom měli umět reagovat. V minulosti tvořilo klíčovou součást univerzitního bádání vyhledávání a zveřejňování nových informací, ať už v odlehlých knihovnách či těžko přístupných archivech. Dnes je tato práce stále důležitá, nicméně kvůli obrovskému množství digitálně dostupných dat vznikla mnohem intenzivnější potřeba umět se v tomto informačním oceánu pohybovat – kriticky hodnotit, vyhledávat podrobnosti, uvědomovat si souvislosti, vidět analogie, dokázat zasadit jednotlivé údaje do abstraktnějších souvislostí, zvládnout z daných jednotlivostí vhodně zobecňovat. Pokud dokážeme studentům IMS pomoci k tomu, aby tyto činnosti zvládali lépe než ostatní a navíc přidáme nadstandardní rozhled ohledně dění v jednotlivých regionech, neměl bych o budoucnost oboru ani institutu vážnější obavy.

Kryštof Kozák